

Кухарєва Н.М.
завідувач науково-дослідного відділу
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

**ДИТЯЧА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ
У КІНЦІ 20-Х - НА ПОЧ. 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ
ТА БОРОТЬБА З НЕЮ**

Сльозами та горем, невимовним смутком та розпачем, нелюдською жорстокістю та мільйонами невинних жертв, наче смерч, пройшли по нашій рідній землі на початку ХХ століття революція, громадянська війна, колективізація, розкуркулення, голодомор...

Масова дитяча безпритульність в 20-х-30-х роках була не стільки наслідком капіталістичного минулого, скільки результатом протиріч післяреволюційного розвитку країни. Безумовно, в 20-х роках вона була посилена громадянською війною, голодом, епідеміями, безробіттям, а в 30-ті роки інспірована злочинною політикою сталінізму, формуванням тоталітарної системи. Голодомор 1932-1933 років багато в чому перекреслив здобуте у боротьбі з дитячою безпритульністю. Виникла нова її хвиля, породжена колективізацією, голодомором та політичними репресіями.

За соціальним складом переважну більшість безпритульних на початку 30-х років складали селянські діти (за підрахунками Р. Конквеста - 75%), що було обумовлено соціально-економічними і політичними процесами, які в той час відбувались на селі [5, с. 35]. Взимку 1932-1933 років дитяча безпритульність і смертність набули таких масштабів, що не рахуватися з цим стало вже не можливим. Відповідно до постанови КП(б)У «Про боротьбу з дитячою безпритульністю» (травень 1933 р.) при РНК УРСР було утворено Всеукраїнську, а при облвиконкомах - місцеві надзвичайні комісії боротьби з безпритульністю та жебрацтвом, створені сільські дитячі приймальники, організовані харчпункти при школах, створювалися трудові загони з підлітків тощо. Успіхи, хоча і надзвичайно хисткі, в боротьбі з безпритульністю виявили серед керівництва країни сумніви щодо доцільності існування комісій допомоги дітям. У листопаді 1932 р. ЦКДД була ліквідована, а її функції перейшли до товариства «Друзі дітей», що, безперечно, негативно вплинуло на весь процес ліквідації безпритульності як соціального явища.

Таким чином, боротьба з штучно створеною безпритульністю під час голодомору продовжувалася такими традиційними заходами як вилучення

безпритульних з вулиці та розміщення їх в дитячих будинках, організація безкоштовних гарячих сніданків, застосування системи патронату, індивідуальна допомога з домінуванням силових методів. Відповідні органи дедалі частіше стали вдаватися до адміністративних і навіть каральних дій: ізоляції голодних районів, покарання батьків, які залишили дітей в надії на їх державне забезпечення, трудової мобілізації підлітків, примусового патронату дітей на селі тощо.

У Державному архіві Київської області знаходиться чимало документів, що свідчать про боротьбу з дитячою безпритульністю в кінці 20-х - на початку 30-х років XX століття. Так, станом на 1.04.1933 року в Переяславському районі було 616 безпритульних дітей, з них: до 3-х років - 70, старших 3-х років - 546, хворих - 39 дітей [2, с. 5].

Читаємо звернення до всіх завідуючих районними відділами народів: «Облвідділ Народів пропонує Вам на протязі 5-ти днів провести рішучу боротьбу з вуличною безпритульністю та дитячою бездоглядністю.

1. Підібрати всіх безпритульних та бездоглядних дітей, що вештаються по базарах, селах, залізницях, пристанях. Для чого організувати дитприємки, де таких немає.

2. Виявити дітей, що мають батьків та відрядити таких до батьків. Дітей-сиріт охопити інтернатними установами, організувавши такі на терені В/ району.

3. На зав. РВНО покладається відповідальність за безпритульних дітей, що залишають район, шукаючи допомоги в других районах та містах області.

4. Під персональну відповідальність завдитбудинків вжити рішучих заходів щодо рецидивістів-втікачів, що систематично залишають дитбудинки, повертаючись на вулицю.

5. Зав. РВНО забезпечити інтернатні установи ідеологічно витриманими та методично озброєними кадрами зі складу робітників району.

6. Забезпечити медсанобслуговуванням інтернатні установи, розгорнувши профілактичну боротьбу з інфекційними захворюваннями.

7. На зав. РВНО персонально покладається відповідальність за своєчасне фінансування та матеріальний стан інтернатних установ району.

8. До одержання відповідних дотацій на боротьбу з дитячою безпритульністю зав. РВНО дозволяється витратити кошти із загального кошторису РВНО (Адм.-госп. витрати).

Не пізніше 25/V. 33 р. повідомити ОБЛВНО про пророблену роботу.

Зав. облвно (Скуратівський)

Інспектор интерн. установ (Фірова)» [3, с. 3].

Дітей забирали в дитбудинки, карантини, інтернатні установи, колгоспні та радгоспні патронати. У Переяславі в 30-х рр. існував дитбудинок в приміщенні нинішньої гімназії. А 20 травня 1933 р. було організовано ще один додатковий дитбудинок-колектор на 40 дітей, де згодом знаходилася станція техобслуговування по вул. Сковороди. Фінансування та утримання цього дитбудинку обходилося державі в суму 21 тис. крб. на рік [4, с. 2].

Нелегко жилося дітям в цих державних установах. Для забезпечення життєздатності дитячого організму, не нижче навіть голодної норми, необхідно було мати щодня: 300 грамів хліба, склянку молока, пів-яйця, 5 грамів цукру, жирів і 25 грамів м'яса. Такої норми не мали навіть робітники у містах, а тим паче діти. Уряд дбав про новобудови п'ятирічки, зводив підвалини «світлого майбутнього», а затьмарені від голоду діти мріяли тоді про рятівний шмат хліба [1, с. 9].

Як дізнаємося із документів архіву, харчування дітей було незадовільним внаслідок недоотримання дитбудинками належних продуктів, деякі продукти харчування купувалися за ринковими цінами, чим фактично зменшувалися бюджетні асигнування. Ліміти, які були виділені центром, не відповідали фактичній кількості дітей. Так, на Переяслав відпускалось 150 пайків, а насправді потрібно було 200 [4, с. 2].

У іншому документі читаємо: «Деякі дитбудинки майже не мають одягу, білизни, взуття, ліжкового приладдя, діти ходять обірвані, сплять на соломі (Житомир, Золотоноша, Переяслав, Андрушів, Конотоп)» [3, с. 3].

Дитячі інтернатні установи надзвичайно перевантажені, велика скупченість дітей, бруд, неприпустимий санітарний стан, серед підлітків є випадки відкритої форми венеричних захворювань. Дитячі заклади були перевантажені ще й з тієї причини, що відділи праці не приділили уваги тим підліткам, яких можна було б використати на роботі, й замість розвантаження вони ще більше поповнюються за рахунок притоку дітей із села та тих, які були взяті в свій час на патронат.

У дитбудинки потрапляли не тільки діти - круглі сироти, а й такі, у яких були батьки або один із батьків. Часто-густо батьки залишали дітей на залізничних станціях, на базарах, сподіваючись, що їх підберуть і вони зможуть вижити. Але органи намагались знайти батьків чи родичів дітей і відправити їх додому. Так, в розпорядженні всім облвідділам народів від 9.

1. 1933 р. в п. 2 прописано: «У зв'язку з тим, що в останній час помічається великий приплив дітей куркулів та одноосібників, батьки яких часто, попадаючи під вплив куркулів та підкуркульників, кидають дітей, не бажаючи про них турбуватися, органам охорони при затриманні безпритульних та бездоглядних,

виявляючи їх батьків та родичів, належить таких дітей відправляти до батьків» [2, с. 5]. Зрозуміло, що під час голодомору 1932-1933 рр. дітей таким чином відправляли на вірну смерть, бо вдома не було чого їсти.

Головними соціально-економічними та політичними причинами виникнення дитячої безпритульності в радянській Україні у 20-х - 30-х роках ХХ ст. слід вважати:

- 1) низький матеріальний рівень життя багатьох родин;
- 2) безробіття, яке було найбільш розповсюджене серед молоді;
- 3) недоліки становлення нової освітньо-виховної системи, фактична недоступність системи освіти для певної частини дітей;
- 4) соціально-психологічний клімат перехідного періоду, формування маргінальної особистості;
- 5) соціально-класова політика радянського уряду та формування авторитарної політичної системи;
- 6) політичні репресії та депортації населення України;
- 7) суперечливий процес становлення системи охорони дитинства в радянській Україні.

Як правило, проблема безпритульності виникає в будь-якому суспільстві, де панує хаос, жорстокість, цинізм, де немає християнської любові, добра, де нехтуються елементарні людські права та свободи. Згадуючи трагічні сторінки нашої історії, ми повинні навчитись робити правильні висновки, розуміти справжні причини, які породили таке явище як безпритульність дітей, адже ця проблема знову постала перед нашою громадськістю вже в незалежній Українській державі.

Література

1. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. Є. Виноградова-Бондаренко. - К., 2001. - 21с.
2. Державний архів Київської області (далі - ДАКО). - Ф. 1. - Оп. 22. - Спр. 78. - Арк. 5
3. Там само. - Ф. 1. - Оп. 22. - Спр. 83. - Арк. 3
4. Там само. - Ф. 1. - Оп. 23. - Спр. 92. Арк. 2
5. Зінченко А. Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х - першій половині 30-х років ХХ ст.: дис. ... канд. істор. наук / А. Г. Зінченко. - Одеса, 2002. - 189 с.